

#09

LA INTIMITAT, AQUELLA BOMBA

Itxaro Borda

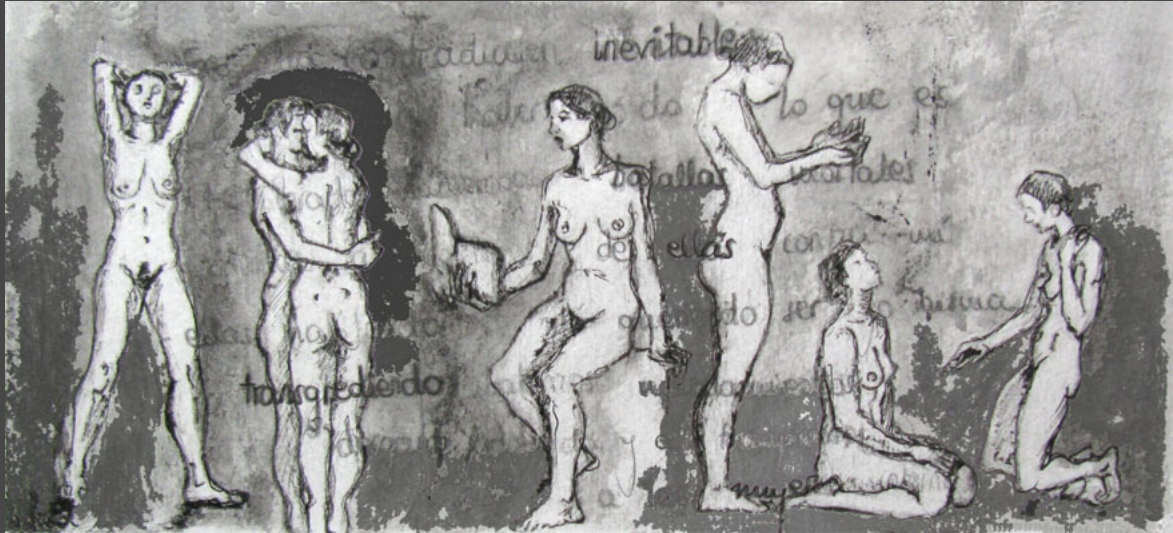
Cita recomanada || BORDA, Itxaro (2013): "La intimitat, aquella bomba" [article en línia], 452°F. *Revista electrònica de teoria de la literatura i literatura comparada*, 9, 42-55, [Data de consulta: dd/mm/aa], < http://www.452f.com/pdf/numero09/09_452f-mono-itxaro-borda-ca.pdf>

Il·lustració || Bárbara Serrano

Traducció || Abel Carretero

Article || Encarregat | Publicat: 07/2013

Llicència || Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 de Creative Commons

Resum || Les diverses ideologies que conflueixen a Euskal Herria —el jansenisme, la lluita armada i la bèstia-mercantil del neoliberalisme d'avui dia— no han deixat gaire espai a la dona. He estudiat les obres de Leire Bilbao, els escrits de Miren Agur Meabe i el poemari d'Ana Urkiza; entre les narradores Katixa Agirre, la donapauetarra Beatriz Urruspil i Eider Rodríguez, així com *Bi marra arrosa* de Jasone Osoro, que pot llegir-se com un reportatge. La intimitat dels textos de les escriptores resulta terrorífica. L'únic racó que ha quedat lliure. La intimitat s'alça com una acta de resistència pàgina a pàgina, asfixiada per l'ansietat, el temor, la sang i el desig. Per a les dones que escriuen en eusquera la intimitat sembla ser encara un recurs per, des del fons de la discriminació, fer sentir la seva veu i desconstruir el model de pàtria.

Paraules Clau || Escriutores del segle XXI | Intimitat | Cos | Desig | Resistència.

Abstract || The different ideologies —Jansenism, armed struggle, and the current monstrous neoliberal market— that have had an influence on the Basque Country, did not left much space to women. For that reason I analyzed the works of different authors (Leire Bilbao, Miren Agur Meabe and Ana Urkiza, Katixa Agirre, Beatriz Urruspil, and Eider Rodriguez), as well as Jasone Osoro's report *Bi marra arrosa*. The sense of intimacy in the writing of these women is terrifying. It becomes the last place left to occupy. Page after page, intimacy assaults like an act of resistance, drown by fears, blood, and desire. For women who write in Basque, intimacy becomes the instrument to make us hear their excluded voices and dismantle the nation's structure.

Keywords || 21st Century Women Writers | Intimacy | Body | Desire | Resistance.

*Bularrak lehertu guran nituen.
Euria ari zuen nire klitori gainean.*

Miren Agur Meabe
Azalaren kodea, 2000.

En llegir literatura escrita en eusquera per dones hom assisteix a l'enfrontament entre diverses imatges de la intimitat. A vegades hom pot sentir-se incòmode: per què abocar al paper qüestions de la vida íntima?, i en altres ocasions sorgeixen interrogants que indiquen que aquestes històries podrien explicar quelcom molt important que la societat censura. Per exemple, el desenvolupament del cos basc al qual se li nega la condició de font de plaer. O la recuperació, tal vegada. En qualsevol cas, mantindrem el caràcter pertorbador de les obres de les dones de l'última fornada.

Quan vaig participar al congrés *Inhabitig Gender* dels membres de l'Asociación Internacional de Literatura y Cultura Femenina Hispánica celebrat a Barcelona el 2011, vaig seguir amb un interès especial la ponència d'Otilia Cortez, en la qual, mitjançant l'anàlisi de l'obra de Claribel Alegria (El Salvador, 1924), Gioconda Belli (Nicaragua, 1984) o Ana Istaru (Costa Rica, 1960), demostrava l'estreta relació que existeix en la lírica centreamericana entre els conceptes de ciutat i pàtria amb els temes relatius a les dones. Com a ajuda per a la seva intervenció va citar l'himne sandinista «ai Nicaragua, nicaragüita», creat per Carlos Mejía Godoy, que tots vam cantar juntament amb un parell de temes de The Class.

Durant aquella fel·lícula estava vaig conèixer la tan somrient com generosa Ileana Rodríguez, professora d'origen nicaragüenc a la Universitat d'Ohio. Va suscitar en mi el fort anhel de rellegir la col·lecció de contes *Malintxearen Gerizpean* d'Amaia Lasa publicada per Pamiela el 1988, evidentment per comprendre millor la seva obra, però també per donar resposta a les meves preocupacions, inquietuds i dubtes d'aquell moment. Havent tornat a Baiona, *Carta a un desterrado* de Claribel Alegria se'm gravava paraula per paraula a la memòria, i poc després adquiria dos llibres publicats per Ileana Rodríguez a Minnesota.

Des d'aleshores sé que malgrat que a les escriptores basques no els agraden les etiquetes del basc i el femení, quan escriuen una i altra vegada amb cruesa sobre vagines, embarassos, ventres, sentiments, la temptació de morir, la fugida i les relacions sexuals parlen d'aquesta terra nostra com d'una ruïna permanent, de la pàtria i de la societat, en conjunt de l'inflexible conflicte entre gèneres que la violència armada ofega. La intimitat és un camp ple de mines, però no comptem amb cap altra base sobre la qual construir el futur. Aquesta és la conclusió que s'extreu d'aquest estudi.

En el moment en què em dispo a escriure aquest breu i confio que poètic treball, he arribat a creure que potser es pugui arribar a distingir alguna cosa del graciós piular del colibrí dels parcs de Managua en els laments del rossinyol als esbarzers d'Euskal Herria. Aquí també, en el mateix sentit que el discurs d'Ileana Rodríguez, com en molts llocs de Centreamèrica, les escriptores podem (re) cosir mitjançant la literatura el teixit que uneix les dones, la guerrilla i l'amor, sense que es descarti investigar què o qui uneix la llar, l'hort i la pàtria. Fa segles que estem en guerra per cent mil raons, començant pels conflictes entre senyors feudals, passant per la Reforma i la Contrareforma, fins a les lluites a favor i en contra del territori des del segle XIX fins avui. ETA acaba de deixar les armes. Potser és el moment idoni per fer una nova interpretació literària del passat comú. Utilitzant l'escàner o l'ecografia com faria Leire Bilbao.

Les pàgines dels nostres llibres, hagin estat escrites per homes o dones, estan plenes de cossos mutilats, menyspreats, desvalguts i emmudits que mai no gaudeixen. Una violència terrible envesteix des de cada paraula escrita, com si la pròpia paraula fos un cadàver víctima de la crueltat. Abunden les tragèdies que es declamen amb subtileza quan poetes i escriptors llegeixen les seves creacions en públic, i és que estem molt ben educats: crec que en lloc d'aplaudir-ne la cura hauríem de posar-nos a plorar. Però el plor, com l'esperma i la humitat de la vagina humida pel plaer que alabava Monique Wittig, no és sinó una vergonyosa secreció del cos. La mística patriòtica, per no dir nacionalista, de la mateixa manera que va impulsar anteriors generacions, ens fa patir les catorze estacions del calvari i ens condemna a una mortificació quotidiana tant en nom de l'eusquera com del ser basc. Mentre els màrtirs, els presos i els exiliats siguin elevats a altars més alts que els que viuen amb una certa normalitat —en què consisteix el model de l'autèntica normalitat?— això serà una part constituent de la nostra cultura. A més, els dos estats veïns que assenyalen com a veritables enemics no ajuden precisament que deixem de sentir-nos víctimes.

La melodia de Pier Paul Berzaitz *baratze bat nahi deizüt egin*, pertanyent a la pastoral Harispe (1991) de Muskildi, plena de calma i emotivitat, sens dubte pacífica, asserena i escalfa profundament els nostres cors durant tres minuts i quart, fins arribar a representar el jardí al qual al·ludeix en els termes d'una paradisiaca terra de salvació que mai no hem tingut. Ens retorna a la infància, als temps en què no hi havia guerres ni massacres, als records de l'olor d'encens del qual se saturava la nostra respiració els dies de vespres a les esglésies, fins a les entranyes d'un món desaparegut fa molt de temps, precisament a l'essència de la nostra abandonada sinceritat. Pier Paul Berzaitz, igual que Carlos Mejía Godoy, a través de la dona a la qual es dirigeix, parla afectuosament al poble dolent que estima. Quelcom gens habitual.

Tenim presents les últimes pàgines de *Haur besoetakoa* de Jon Mirande: Teresa està disposada a ofegar-se en les onades de la costa. Com a conseqüència, ens queda el seu cadàver com una dificultat per a la interpretació perquè es troba fora del text. És una imatge important per comprendre la literatura basca. No podem interpretar-la sinó com el cadàver de la pàtria feminitzada, devastat per l'ansió desig dels homes i les agressions de la multitud. En les èpoques de guerrilla, com la que afronta el nostre poble des de fa ja quasi dos segles, la dona hi té poc lloc, tret que jugui el paper de l'home masculinitzant-se, implicant-se o en les files de la lluita armada, i aleshores si es rendeix abans de temps molt pitjor. Vet aquí l'exemple de l'assassinat de Yoyes el 1986 a la plaça d'Ordizia. Encara que pertanyin a nivells diferents, els cadàvers de Teresa i Yoyes poden confluir com a resum dels eixos de l'acció en el món basc, perquè responen a l'amenaça general que pot suposar un gènere d'intimitat que sembla prohibit.

Tret d'excepcions, la dona, en la majoria dels casos, és la gran absència de la literatura basca. Un forat negre que està mancat d'armes. Un continent cec, desconegut. Un cadàver modelat segle rere segle pel cristianisme més violent, font de pecat i deshonor, que generació rere generació sofreix la marginalitat dels qui estan per educar. Tal com va mostrar perfectament Joseba Gabilondo en el seu estudi de les escriptores de la generació de 1980, la majoria dels personatges de dones apareixen en els negatius de la foto, sempre a l'espera del marit, l'home o el xicot que ha fugit. Alguna cosa similar ocorre amb la figura de la dona zombi de Zeru horiek (1995) de Bernardo Atxaga, després d'una part de la seva vida entre reixes camina pels carrers de Donosti o Barcelona, aliena a la realitat, marcada com a traïdora, un cadàver errant sense cap esperança. Em va agradar el llargmetratge dirigit per Aizpea Goenaga el 2005 perquè captava perfectament la soledat física i intel·lectual que, a diferència dels homes, pateixen les dones. Per ser una heroïna havia de morir sota les bales de l'enemic. I fins avui... qui recorda les dones d'ETA sacrificades? Per exemple, Susana Arregi Maiztegi?

També la llengua és un cadàver. Es repeteix que l'eusquera és la llengua materna. Maialen Lujanbio cantava emotivament —és clar que a la seva boca no es podia tractar únicament de paraules— a la successió de dones que participen en la transmissió de la llengua: l'àvia, la mare, la filla, la germana... al final de l'actuació en la qual va resultar la guanyadora. Els homes s'alcen com una mena de forenses que deixen el cadàver de la llengua sota la responsabilitat de les dones, com Koldo Izaguirre en el seu interessant assaigecollage *Autopsiarako frogak* (2010, Susa). Ens oferiria la crònica de la mort anunciada per la pudor de la putrefacció. Arribats a aquest punt la qüestió seria la següent: com escriure, com viure, com perdurar amb un verb cadàver als llavis? Quan se li atorgarà a l'eusquera el

dret de reivindicar-se com a ésser animat? Potser ens convé retrobar la intimitat nua, obrint pas als abundants *jo* que estan rere l'altivesa opressora del *nosaltres*?

Mentrestant, què és de l'home en la novel·la basca? Medita en l'ambient eteri d'un avió que vola de Bilbao a Nova York en l'exitosa novel·la de Kirmen Uribe, o és professor de la Universitat d'Anchorage a Alaska a *Euskaldun guztion aberria* d'Iban Zaldúa, o el protagonista de la col·lecció de contes *Fikzioaren izterrak* d'Ur Apalategi. O, més a prop en el temps, es troba als hospitals de les presons de Mikel Antza o intentant inventariar el dolor generat per les mil variants de l'abandó a *Zamaontzia* d'Iñigo Aranbarri. Segons sembla viure lluny d'Euskal Herria és millor per a la realització individual. Allí, a l'estranger cosmopolita, en l'anonimat de les grans ciutats o en el de les mitjanes, els personatges poden lligar amb tranquil·litat, amagats, oblidant les seves dones-criada que cuiden els nens a casa, encara que hagin estat elles les qui els han acompanyat a l'aeroport. En tornar les troben novament tan fidels, silencioses i humils com quan van marxar. Si la dona va resultar en una època valuosa per al descans del guerrer, avui és el refugi de l'elegant professor internacional d'alts vols. Cal dir que l'escriptor basc ja no és el famolenc errant ni el capellà rovellat de fa unes dècades. Ha ascendit en l'escala social i això modifica clarament la seva perspectiva.

Aquests personatges dirigeixen una mirada particular sobre Euskal Herria: a vegades envolten en una mica de nostàlgia una terra arruïnada per la lluita, ja que els predecessors que han de ser homenatjats li pertanyen, però en la majoria dels casos preval la vergonya barrejada amb la provocació, la burla i la ironia. La llunyania els permet distanciar-se de la seva maldestra quotidianitat. Per això no aconsegueixen de les joves que sedueixen que els acompanyin al llit per a altra cosa que no sigui mantenir relacions sexuals: les experiències a l'estranger també resulten buides, com si els fos prohibit assaborir la intimitat fora del seu lloc d'origen, com per exemple en el cas del Joseba Anabitarte d'Iban Zaldúa. En la literatura escrita en eusquera tant per dones com per homes existeix encara una greu incapacitat per escriure sobre sexe. Com si ens faltessin paraules per tractar allò íntim o com si tinguéssim por de les paraules. En moltes novel·les, a l'espera que succeeixi la còpula, acabem sospitant que mai s'esdevindrà —la pau orgàsmica?— amb la pàtria devastada, ja que no hi tenim contacte.

En el llibre d'Iban Zaldúa i en les històries de Beatriz Urruspil a *Gizaki Bakartiak* apareix el temor a l'homosexualitat: la noia que renuncia a anar-se'n al llit amb Joseba Anabitarte sembla que és lesbiana i les solitàries figures femenines de Beatriz Urruspil temen que els homes la jutgin malament, és a dir, que pensin que són lesbianes o que

---

pertanyen a les anomenades *gouine* perquè solen estar soles. Cosa sorprenent en aquest Euskal Herria que tant en el cas dels homes com en el de les dones s'organitza d'una manera tan homosocial: les quadrilles, els grups, els comandos, tot s'organitza des de la infància en base a la separació de gèneres. Una fòbia que posa en dubte la lògica en vigor de l'heterosexualitat obligatòria.

Ja sabem que no existeix una literatura específica de dones. Sinó una escrita des de la perspectiva de les dones. Si la dels homes és en ella mateixa universal, la de les dones, que Wittig explicava magníficament com la de les lesbianes, és minoritària. Durant segles tan sols s'ha escoltat una veu, la dels homes, els capellans, els notables. Som conscients que per aquest costat la terra fèrtil de la producció de la literatura en eusquera s'ha fet més plural. La incorporació de noves veus al concert ens porta a considerar de manera diferent la nova situació. No obstant, l'escriptora s'ha quedat en el seu lloc, al llit, a casa, a l'hort. No ha pogut fer el pas cap a la universalitat sense masculinitzar totalment el seu discurs i els seus interessos. Sembla condemnada a cuidar el cadàver, a cultivar sens fi els elements femenins de la cultura, la dolçor, la maternitat i la seducció, entre altres. Sense que se li permeti de fer front a la càrrega de violència implícita en cada un d'ells. En passar a la ficció mons que segueixen en mans dels homes, com el del treball, la política o la lluita, les escriptores xoquen amb una dificultat digna de menció. I aquest és el quid de la qüestió.

Hem escollit diversos llibres publicats en les últimes dècades per al desenvolupament d'aquest estudi poeticopolític. Totes són creadores d'una fèrtil trajectòria com a escriptores: *Ezkatak* i *Scanner* de Leire Bilbao, les obres *Larruaren Kodea* i *Bitsa Eskuetan* de Miren Agur Meabe i el poemari *Bazterreko Ahotsak* d'Ana Urkiza; entre les narradores les col·leccions de contes *Habitat* de Katixa Agirre, *Gizaki Bakartiak* de la donapaulaterra Beatriz Urruspil i *Katu jendea* d'Eider Rodríguez, així com l'obra *Bi marra arrosa* de Jasone Osoro, que pot llegir-se com un reportatge. Podria objectar-se que és una mostra excessivament restringida, però crec que també resulta il·lustrativa per a l'anàlisi de les inquietuds sobre la feminitat, per determinar els camps que homes i dones s'estableixin mútuament, més enllà del dolorós vers «nagoen lekuan irauten irakatsi didate» que repeteix Leire Bilbao al seu poema.

Després de la fèrtil i transgressora generació de Marijan Minaberri, Amaia Lasa, Arantxa Urretabizkaia o Laura Mintegi, surten a la llum aquestes escriptores dotades d'experiències i coneixements, cridant sense pèls a la llengua sobre els indicis de la soledat de la dona (basca). No temen el seu cos i encara menys el que pot dir la gent, aixequen constància amb claredat de les coses de la vida quotidiana: la regla, els abandonaments, les opcions per ser

---

mare... Obren un abisme entre la seva obra i la seva personalitat, una distància salvable que resulta beneficiosa per a la literatura. Potser produeixen autoficció, però el lector pot interrogar-se sobre el que hi ha més enllà d'aquesta explicació nua de la intimitat: de què parlen quan esmenten la humitat de la vagina? El cos, principalment el de la dona, és potser metàfora del poble o del territori? Quan plorem a les mares mortes estem transferint el dol per una pàtria que s'està descomponent? Quan em perdo en les paraules d'aquestes escriptores la seva exigència m'estremeix.

Em sembla que la literatura de les escriptores en eusquera del segle XX estava més arrelada al poble. Apareixien més l'entorn i el paisatge, o almenys resultaven imaginables al llarg de la lectura. En l'entorn rural les tasques de la dona estaven més clares, el cos no s'esmentava, semblava com si ni tan sols existís. Eren mares i mestresses de casa altives, noies joves que abans del matrimoni havien d'educar-se mitjançant la lectura de *Kattalinen gogoetak* (1955) del canonge Pierre Narbaitz o solteres que s'atreuen a jugar al bescanvi a les cançons d'Elizaburu. L'aparició de les canes, l'envelliment salvava la dona. No apareixen dones grans en les pàgines de les escriptores d'avui en dia. Buit que podria ocupar la novel·la *Hiru Mariak* d'Arantxa Urretabizkaia, on s'actualitzen la fraternitat simbòlica de l'ambient rural i la continuïtat de la vida més enllà de la viduïtat. Els personatges de dones d'aquells temps consentien fins a cert punt el pes de l'absència de l'home: havia anat a la guerra, era contrabandista o passava les tardes amb els amics a l'hostal. Els canvis que va produir la urbanització causada per la industrialització no van modificar tant la situació, ja que els costums rurals i ciutadans es van unir en un fràgil equilibri. Les jovenetes i les dones de Beatriz Urruspil, entre el barri i la ciutat, ja viuen una soledat que les va encadenant. A Iparralde, com a Hegoalde, la societat ja ha iniciat un procés de disgregació, de soliloqui i globalització que posa en dubte les fronteres entre els gèneres.

Encara que la sensibilitat de la terra sigui femenina, la reafirmació del concepte patriòtic nacional ha masculinitzat la societat basca, que exclou completament les dones. En les portades dels diaris només apareixen homes. Com diu la cèlebre dita, en passar a assumptes seriosos, ells tenen sempre l'última paraula, són l'exemple obligatori, el model, i la dona, per més que sigui escriptora, en la major part de les ocasions és confinada al paper de florera. En aquests temps del neoliberalisme en què només el diner és lliure, la masculinització s'ha anat enfortint des del 1968 fins als nostres dies, qüestionant els drets guanyats després de les amargues lluites del feminisme. No és senzill ser dona d'una classe o altra quan als centres de treball, en l'àmbit polític, en els mitjans de masses, en el món de l'esport o fins i tot en les pròpies llars la violència dels homes s'alça sense aturador contra nens i dones.

La dona, igual que l'emigrant o el lumpen proletariat, figura entre els perdedors més reconeguts del neoliberalisme. Sacrificada en l'altar del productivisme que oprimeix el cos, el pensament, la classe i el gènere, s'imposa el folklore femení tal com l'ha mostrat la nicaragüenca Ileana Rodríguez: de la persona que és dona s'espera que cultivi la bellesa, la tendresa, el silenci i la humilitat. I el mateix del personatge. No coneixem una dona assassina en sèrie. La figura de personatge de Lur, l'objectiu de la qual és l'assassinat i que va ser adaptada per Uxue Apaolaza per a la seva novel·la *Mea Culpa*, pot situar-se al costat de les interpretacions de Jennifer Tilly i Gina Gershon al llargmetratge titulat *Bound* (1996) dels germans Wachowski.

La poesia *está muerta pero no he sido yo* escrivia Sarrionandia el 1991 en un dels seus poemes de la presó. Des de llavors ens hi obsessionem, com si mentre els —segons diuen— més valuosos fills del poble es consumeixen en les presons o a l'exili, ens estigués prohibit el plaer de viure. A més l'eriçó que no disposava sinó d'una gramàtica de 27 paraules va ser atropellat, després d'haver estat paralitzat pels llums del cotxe d'Atxaga. Sortir als camins i les places es fa difícil, ja que en tots va quallant l'amenaça de la mort. Ens situem davant del que sembla una *Tabula rasa: Etiòpia* va ser destrossada en el més dur de la lluita i Harizko Herri Hau, trossejat de galerna en galerna. Quan ja no sabem cap on anar, les escriptores ens mostren el camí, situant la intimitat davant de la nostra mirada, perquè puguem gaudir d'una vegada del cadàver. La dona a la qual se li demana que asseguri el futur transmetent l'eusquera ha sabut també durant segles reorganitzar el caos, atènyer-se al rumb en la desesperança i destinar la seva atenció a la ferida més dolorosa.

Aquí i allà es va consolidant una idea que ja he sentit en més d'una ocasió: la feminització fa que es divulgui una versió domesticada de la poesia basca, tal vegada perquè entre els temes tractats abundin els domèstics. És a dir, assumptes de dones. Lluny estem, per tant, del to bíblic dels versos d'Aresti o d'aquells rimbaudians refugis de les *noves a, e, i, o, u* que reivindicava Amaia Lasa a finals dels seixanta. Ara es tracten els detalls de l'interior de la llar, els assumptes d'alcova, les tasques de les dones, els nens i, per descomptat, els cossos. També els poetes joves recorren aquesta via oberta en el seu dia per les dones, almenys si tenim en compte *Infinitua dastatzeko* d'Iñigo Astiz i *Autorretratu gaurkotua* de Jon Benito. La intimitat és l'únic racó lliure que ens ha quedat per ocupar, particularment en eusquera. Alguns ho fan amb tendresa, altres emprant la ironia i el sarcasme. Vet aquí un àmbit caòtic que ha estat consolidat i acotat paraula a paraula per les escriptores.

El crític Iban Zaldúa en el seu article publicat al diari *Berria* el desembre del 2010 defensava la necessitat d'una literatura masculinista en

---

eusquera. Això és, més masclista. Amb l'objectiu d'allunyar el lector tant de les tendències voyeuristes com de les representacions humides de la intimitat. Assenyalava el problema amb una vocació provocadora incomparable: la producció de les escriptores i dels escriptors gais de la nova onada posa en tela de judici el paper de l'home, el valor i la separació entre els gèneres establerta per la tradició. El professor de la novel·la *Euskaldun guztion aberria* Joseba Anabitarte és a Alaska teixint una visió fantasticofantasmagòrica d'Euskal Herria. Al temps que emula Don Juan el castigador, Joseba Anabitarte, el més home entre els homes, és estimulat per dubtes d'ordre sexual, si bé no vol reconèixer-ho davant d'ell mateix. Els dubtes referents a la seva opció sexual li resulten tan vergonyants com els de la personalitat. Prendrà el camí de retorn a casa per tornar amb la dona que manté captiva mitjançant el matrimoni. La seguretat es basa en el fàctic de la intimitat.

La intimitat dels textos de les escriptores que hem seleccionat és aterrador. Ens brinden elements propis del thriller en cada escrit i poema. Això és, avenços d'un futur que no aniria més enllà de la vagina. La llar, el llit, l'hort i, per tant, la pàtria són els escenaris del temor. La intimitat explota a la cara del lector pàgina a pàgina, paraula a paraula. Marginada de la via pública i de les relacions socials, la dona no compta amb moltes vies de sortida, mentre que la seva literatura segueix omplint el mercat. Com si es tractés d'un reflex de la, tret excepcions, permanent marginació de la dona que es dona en la societat. Les dones, abandonades tant pels homes com pels discursos polítics, en la majoria dels casos apareixen en el paper de *muller dolorosa* en contes i poemes. La ideologia del marxisme d'aleshores o la del neoliberalisme actual afavoreixen allò masculí, l'acció, la victòria, la força i el domini econòmic. En cap altre camp com el de l'esport es percep amb tanta claredat. El físic i novel·lista estatunidenc Josh Bazell afirma que no ens agrada la debilitat física ni mental i que és per això que, encara que desvirtuïn el joc mitjançant el dopatge, gaudim amb els campions i els atletes. Menyspreem les qualitats femenines i admirem els que fan ús de la violència real o subliminal. S'odia els intel·lectuals, com si no fossin sinó inservibles annexos femenins d'aquest segle *bling bling*.

La llar de les escriptores basques d'avui no és el mas, per molt que en ocasions en sigui la segona residència. Després de dos quarts de segle de diverses lluites, la nostra societat s'ha urbanitzat completament, el seu hàbitat ha canviat i, en certa mesura, la civilització ha agafat la davantera a la barbàrie. Podríem dir que comptem amb els elements per conformar una pàtria l'existència de la qual de moment es dona únicament sobre el paper: els límits del territori estan establerts, i de la mà d'una elit cultivada i disposada a conquerir culturalment el món s'ha creat un mercat literari conforme als criteris europeus. Els personatges de Kirmen Uribe, Ur Apalategi

---

o Iban Zaldúa han fet alegrement el salt, deixant les seves dones marcint-se entre els estris de les seves cuines. Altres escriptors roseguen els mals del poble —la guerra civil, l'activitat d'ETA, els conflictes socials—, en obres en les quals els personatges femenins són escassos. En qualsevol cas, el model familiar s'ha desfet en les últimes dècades, sent la família —del pare, del germà, del marit— l'origen de la llei i símbol de la pàtria en els inicis. Les escriptores ens apropen la memòria melancòlica d'un passat que ni idealitzen ni enyoren.

Respecte d'això el llarg poema "Hobia" de la col·lecció *Bitsa eskuetan* de Miren Agur Meabe (2010) és esgarriós. La poetessa elabora una breu biografia de la mare morta, fent-li possible per primera vegada en la seva vida desgranar la seva història en primera persona, donant al mateix temps forma a un homenatge a una generació que està desapareixent. Fa temps que el que escriu Miren Agur Meabe és absolut passat.

Els poetes de les noves generacions senten la necessitat de tornar a definir-se a ells mateixos, nomenant el cos, establint les fonts de plaer i dolor, despellant la llengua fins al fons de la intimitat. Fins a cert punt homes i dones ja recorren un mateix camí, perquè l'home sap que pertany a un grup major: *no es más que mi historia y tampoco es sólo mía*, diu Jon Benito en l'últim poema de la col·lecció *Bulkadak*. La dona, en canvi, tan aviat com acaba de nomenar-la comença a funcionar com algú capaç d'apreciar cruelment l'escassetat del *phallus*. No empra el fonament del cos per transmetre allò universal, sinó al servei de l'home que dóna forma a allò universal arreu —particularment en francès, a les classes la gramàtica del menyspreu, des de petites hem après que «allò masculí porta implícit allò femení»—, somiant que es converteix en home per ser admesa a les empreses, en el camp de batalla, en les disputes. Això és, un *phallus* simbòlic.

Amb la intimitat com a eix, sembla que un dels dissenys ocults de les escriptores consisteix en la desconstrucció del model de pàtria, per després oferir al lector una base renovada per a la seva construcció. En opinió d'Ileana Rodríguez, la literatura és el lloc de formació dels discursos teòrics dels processos històrics, on sense *pathos* ni lògiques severes es legitimen la nostàlgia, la malenconia i la contemplació. Els personatges dialoguen amb els contertulians absents, les veus silenciades, els emmudits, els cossos massacrats, amb els altres que són les masses o les dones que creuen la història del poble, des del refugi d'un individu que vesteix únicament el seu pijama. En el conte "Pijama Festa" de Katixa Agirre apareix un *pijama* igual al que s'esmenta en els poemes de Castillo Suárez, o que tantes vegades pot trobar-se a l'última col·lecció de poemes d'Amaia Iturbide. Podria semblar que la dona (basca) no desitja tornar a sortir de casa o del

---

lilit, com una forma de mostrar el seu desacord amb la societat, en una repetició del *bed-in* no violent que van dur a terme el 1969 Yoko Ono i John Lennon a Montreal i Amsterdam com a repulsa per la guerra del Vietnam. La pàtria ja no abasta més que un lilit.

En negar-se la sexualitat de la dona en la literatura, tampoc la llengua no pot expressar el sexe sense condemnar-lo, fugir de les urpes de l'opressora càrrega del mesquí *phallus* i alliberar-se de la soledat, amb l'objectiu de fundar un nou alfabet de la vida mitjançant la maternitat. Al llarg dels últims anys han aparegut dues o tres obres que expliquen paraula per paraula els camins de la maternitat: Jasone Osoro i Arantxa Iturbe, entre altres, van escriure sobre dones en estat, l'arrodoniment dels ventres, els somnis i els dubtes, la sang i els crits del part, totes les etapes de l'embaràs al detall. Són llibres interessants perquè mostren la maternitat com un fet fonamental i voluntari, confirmant el paper tradicional de la dona però parlant tan cruament com valenta sobre aquest procés fisiològic universal i censurat.

Les relacions enfocades des del punt de vista de la dona compten amb poc espai en la literatura basca en general, la seva pornogràfica absència no es destaca. La pàtria i la llengua es presumeixen ferides o mortes. El que l'enemic trosseja en l'enardit poema "Nire aitaren etxea" de Gabriel Aresti és un suposat cos de dona, la pàtria que davant dels horribles sofriments que l'esperen s'ha feminitzat d'una vegada per totes. L'home es troba a un costat, per explicar el que està succeint: com a testimoni, no com a salvador. La voluntat de valdre's de la intimitat que pobla els llibres de les escriptores produeix un contrast que en ocasions arriba fins al punt d'estar-ne tip. Aquella intimitat és activa, loquaç, parla sobre la pell del cos nu negat, així com sobre els estirps de dones que se succeeixen de mares a filles en perpetu silenci. Podria semblar que totes les obres es publiquen per impedir el complot per sacrificar les dones. La intimitat es dreça d'aquesta manera davant nostre pàgina a pàgina com una acta de resistència ofegada per l'ansia, la por, la sang i el desig.

En els relats de Katixa Agirre com en els d'Eider Rodríguez es percep el temor. Tots mostren magistralment el pudent ambient carcerari de l'interior de la llar. En aquelles condicions no se suïcida ningú i els crims no arriben a ser comesos, com ocorre en la història "Jaun eta jabe" de Katixa Agirre amb el personatge que pela una ceba amb el ganivet a la mà... Les angoixes mortals de les cuines i les cabines no poden ser contades a ningú i aquell és el component més important de la soledat: les dues amigues que prenen part en el joc del pijama no comparteixen mútuament les seves veritats íntimes. La dona roman dintre d'ella mateixa, monologa, abandonada completament pels altres i per ella mateixa, sense saber ja què fer amb el seu desig per un home tan fora de la història com ella mateixa i amb

---

la literatura com a mitjà més segur per reflectir la seva situació. La literatura basca crea personatges espectrals. Tal vegada el reflex de la(les) nostra(es) realitat(s).

Els poemes de Leire Bilbao a *Scanner* ens mostren que l'escriptor aprofita els avenços científics per retrobar aquell jo anul·lat en el nosaltres com a conseqüència del tabú de la lluita masculina. L'escàner no menteix. Així aspira a recordar el seu pare i la seva mare per establir les bases de la seva personalitat, exactament el moment en què va ser concebuda, «inork ez (bait)digu esaten hiltegiak dauzkagula zain». El fonament de la vida es va entreteixint amb la intimitat mòrbida i és per la inexistència de fonament algun allò pel que es pregunta el poeta. Per tant, la intimitat d'un mateix pot ser un despertador, almenys si explota a la cara del lector. Les escriptores componen breus discursos rodons, lluny de l'universal i molt propers al mateix temps, amb l'esperança que algú trenqui el cercle viciós, malgrat que enlloc s'alça un jo masculí que els respongui omplint pàgines amb la seva neutralitat universal. Al contrari, hi ha alguna cosa així com un terror mut que força el silenci dels espais, les opinions, les geografies i les llengües. Es dona carta de legitimitat a la intimitat, en tant que únic lloc de partida per anar aprenent i atrevint-se a tractar allò general.

Per acabar podem dir que l'ús de la intimitat, per a les escriptores que escriuen en eusquera, és encara un recurs per fer sentir la seva veu des de la marginalitat. Recurs que avui ens ha brindat l'oportunitat de fer un bell i emotiu viatge. El gust per les literatures plurals que ens parlen d'orificis, de culs, de clítoris i vagines, es a dir, de cossos que no han estat sacrificats a l'altar de la pàtria, resulta tan feble com tebi comparat amb les que tracten sobre boques que reivindiquen, peus que caminen o punys que s'aixequen tancats. Algun dia, quan haguem assignat a la pàtria les característiques dels gèneres neutrals, tal vegada ens adonem que unes enriqueixen les altres i que totes ens parlen de la crisi que sustenta el poble feminitzat. L'obra de les escriptores basques constitueix un *no women's land* producte de la influència dels segles de *marasmus masculinismus*, l'intent vigorós de salvar l'àmbit per explotar que ens oferiria el potencial creixement de la intimitat.

Les diverses ideologies que conflueixen a Euskal Herria —el jansenisme, la lluita armada i la bèstia-mercantil del neoliberalisme d'avui dia— no deixen gaire espai a la dona. Moltes dones de la generació de les nostres mares van deixar els masos per treballar de criades a París o Bordeus, per guanyar diners, per descomptat, però també per portar una vida més lliure: amb menys prohibicions i més ocasions de compartir alegries. Les escriptores que nodreixen els seus textos d'aquella intimitat visible són les descendents de les criades d'aquell moment. Porten la transgressió i la revolució als

horts, les llars, les cuines i els llits, amb els recursos de la poesia i el relat, valent-se dels instruments de la paraula i la gramàtica, sense cap necessitat d'allunyar-se del poble. Parlen sobre el cos i aquell cos simbolitza la pàtria en crisi, tal vegada el món, sent encara la vagina miraculosa d'aquell *L'origine du monde* pintat per Courbet el 1886 l'única clau per comprendre l'estat de la qüestió.

Bibliografia

- AGIRRE, Katixa (2009): *Habitat*, Donostia: Elkar.
- ANTZA, Mikel (2010): *Ospitalekoak*, Zarautz: Susa.
- APALATEGI, Ur (2010): *Fikzioaren Izterrak*, Zarautz: Susa.
- APAOLAZA, Uxue (2011): *Mea Culpa*, Donostia: Elkar.
- ARANBARRI, Inigo (2011): *Zamaontzia*, Zarautz: Susa.
- ARESTI, Gabriel (1986): *Harri eta Herri*, Zarautz, Susa.
- ASTIZ, Inigo (2012): *Baita hondakinak ere*, Zarautz, Susa.
- ATXAGA, Bernardo: *Zeru horiek*, Donostia, Erein: 1995.
- BENITO, Jon (2010): *Bulkada*, Zarautz: Susa.
- BILBAO, Leire (2006): *Ezkatak*, Zarautz: Susa.
- BILBAO, Leire (2011): *Scanner*, Zarautz: Susa.
- ESNAOLA, I. (2010): *Galerna*, Donostia: Elkar.
- GABILONDO, Joseba (1998): «Del exilio materno a la utopia personal. Política cultural en la narrativa vasca de mujeres», *Insula* 623, 32-36.
- ITURBE, Arantxa (1999): *Ai Ama*, Irun: Alberdania.
- ITURBIDE, Amaia (2008): *Labirintoaren orduak*, Donostia: Erein.
- IZAGIRRE, Koldo (2010): *Autopsiarako frogak*, Zarautz: Susa.
- LASA, Amaia (2000): *Malintxearen gerizpean*, Iruña: 1988.
- MEABE, Miren Agur (2000): *Azalaren Kodea*, Zarautz: Susa.
- MEABE, Miren Agur (2010): *Bitsa eskuetan*, Zarautz, Susa.
- MIRANDE, Jon (1970): *Haur besotakoa*, Donostia: Lur.
- NARBAITZ, Pierres (1999): *Kattalinen gogoetak*, Donostia: Elkar.
- OSORO, Jasone (2009): *Bi marra arrosa*, Tafalla: Txalaparta,
- RICH, Adrienne (2010): *La contrainte à l'hétérosexualité et autres essais*, Genève: Editions Mamamelis.
- RODRIGUEZ, Eider (2010): *Katu jendea*, Donostia: Elkar.
- RODRIGUEZ, Ileana (1994): *House, garden, nation*, Durham: Duke University Press.
- RODRIGUEZ, Ileana (1996): *Women, guerrillas, and love*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- SARRIONAINDIA, Joseba (1995): *Hnuy illa nyha majah yahoo*, Donostia: Elkar.
- SUAREZ, Castillo (2008): *Souvenir*, Donostia: Elkar.
- URIBE, Kirmen (2002): *Bilbao-New York-Bilbao*, Donostia: Elkar.
- URKIZA, Ana (2002): *Bazterreko ahotsa*, Donostia: Elkar.
- URRETABIZKAIA, Arantxa (2010): *3 Mariak*, Donostia: Erein.
- WITTIG, Monique (1973): *Le corps lesbien*, Paris: Les éditions de minuit.
- ZALDUA, Iban (2008): *Euskaldun guztion aberria*, Irun: Alberdania.